

MAKNA SIMBOLIS WONTEN SALEBETING UPACARA TRADHISI PENGANTEN TEBU ING PABRIK GULA SUMBERHARJO

Nur Afiyah Safitri
12205244011

Sarining Panaliten

Panaliten menika dipunadani wonten ing PG Sumberharjo Desa Banjarmulya Kecamatan Pemalang Kabupaten Pemalang. Panaliten menika gadhah ancasipun inggih menika sepisan, ngandharaken asal-usul kawontenan upacara tradhisi penganten tebu ing PG Sumberharjo Desa Banjarmulya Kecamatan Pemalang Kabupaten Pemalang Jawa Tengah, kaping kalih ngandharaken lampahing upacara tradhisi penganten tebu, kaping tigo ngandharaken menapa mawon sesaji salebeting upacara tradhisi penganten tebu saha ngandharaken makna simbolis saking maneka warni ubarambe sesaji upacara tradhisi penganten tebu ing PG Sumberharjo Desa Banjarmulya Kecamatan Pemalang Kabupaten Pemalang Jawa Tengah.

Panaliten menika kalebet panaliten *kualitatif*, pawadan dipunpilih migunakaken panaliten *kualitatif* inggih menika supados saged paring gambaran ingkang cetha ngengingi asal-usul upacara tradhisi penganten tebu, lampahanipun upacara tradhisi penganten tebu, makna simbolik saking ubarampe, sarta paedah dipunwontenaken upacara penganten tebu tumrap masarakat penyengkuyungipun kanthi saestu. *Objek* panalitenipun inggih menika upacara tradhisi penganten tebu mliginipun ubarampe sesajinipun. *Teknik* ingkang dipunginakaken kangge ngempalaken datanipun inggih menika kanthi *pengamatan berperanserta, wawancara mendalam* saha *dokumentasi*. *Instrumen* utawi piranti pisanan ingkang dipunginakaken rikala nindakaken panaliten inggih menika panaliti piyambak, dipunbiyantu kaliyan piranti panyengkuyung kadosdene buku cathetan, *camera*, saha piranti kangge *ngrekam*. Data ingkang sampun kempal dipunanalisis mawi *induktif*. *Keabsahan* datanipun ngginakaken teknik *triangulasi sumber* saha *triangulasi metode*.

Asiling panaliten nedhahaken bilih mula bukanipun upacara tradhisi penganten tebu amargi kawontenan papan ingkang wingit. Ubarampe sesaji salebeting upacara tradhisi penganten tebu kaperang dados 5 tampah ingkang saben-saben tampah gadhah ubarampe saha makna ingkang beda-beda. Makna simbolis saking sedaya ubarampe sesaji penganten tebu menika wujud raos sukur dhumateng Gusti Allah supados giling tebu saged kalampahan kanthi lancar saha boten wonten alangan satunggal menapa.

Pamijining tembung : *upacara tradhisi, penganten tebu, pabrik gula Sumberharjo*

Abstract

This research was conducted in Sumberharjo sugar factory in Banjarmulya village, sub district Pemalang, district Pemalang. This research is aimed to describe the origin of *pengantin tebu* tradition in the sugar factory located in Banjarmulya village, sub district Pemalang, district Pemalang, Central Java, to describe the ceremony of *pengantin tebu* tradition, and to describe the offerings

used in the ceremony of *pengantin tebu* tradition and the meaning implied in every offering of *pengantin tebu* ceremony in Sumberharjo sugar factory, Banjarmulya village, sub district Pemalang, district Pemalang, Central Java.

This research was a qualitative research. The reason the researcher chose conducting a qualitative research is to give a clear description of the origin of *pengantin tebu* ceremony, the process of *pengantin tebu* ceremony, the symbolic meaning of the offerings used in the ceremony, and the benefits of the ceremony to the society. The object of this *pengantin tebu* ceremony research was the offerings used in the ceremony. The data collecting techniques used in this research were a participant observation, an in depth interview, and documentation. The instrument used in this research was the researcher herself assisted with supporting devices including a note book, a camera, and a recorder. The collected data were analyzed by using an inductive technique. The trustworthiness of this research used triangulation by source and by method.

The results of the research show that the ceremony of *pengantin tebu* tradition was held for the first time because of the existence of a haunted place. There are five *tampahs* (a kind of winnowing fans) of various offerings used in this ceremony that every single *tampah* consists of a different offering conveying a different meaning. The symbolic meaning of those various offerings used in the *pengantin tebu* ceremony is that it is a form of the public's gratitude to Allah to make the sugar cane milling process run smoothly and do not face any kind of problems.

Keywords: traditional ceremony, *pengantin tebu*, Sumberharjo sugar factory

A. Purwaka

Wonten ing jaman globalisasi kados menika kathah kabudayan ingkang sampun kageser dening kabudayan asing. Sampun kesupen bilih kita gesang wonten alam donya menika wonten makhluk sanes ingkang ugi sami mapan wonten donya. kangge ngormati menika wonten ritual-ritual khusus ingkang dipunlampahi dening masarakat ingkang gadhah kapitadosan salah satunggalipun inggih upacara tradhisi penganten tebu.

Inkang dados perkawis menika kathah tiyang ingkang ndherek ritual ananging boten ngertos menapa makna saking rerencen ritual menika. Perlu dipundudah teges, makna simbolis dumugi piwulang ingkang wonten salebetipun ritual menika wonten

panaliten menika badhe ndhudhah makna simbolis gesang bebrayan wonten ing salebeting upacara tradhisi penganten tebu.

Salahsatunggaling wujud kabudayan ingkang taksih dipuntindakaken dening masarakat inggih menika upacara tradhisi. Wonten ing pagesangan sabendintenipun tiyang Jawi boten uwal saking tradhisi-tradhisi ingkang sampun dipunwarisaken. Wonten ing tlatah Jawi upacara tradhisi ingkang dipunlampahi menika boten uwal saking babagan kejawen saha kapitadosan masarakat. Samenika wonten ing tlatah Jawi taksih kathah sanget upacara tradhisi ingkang taksih dipuntindakaken kaliyan kelompok panyengkuyungipun kadasta upacara tradhisi ingkang gayut kaliyan daur hidup masarakat

wiwit mijil dumugi tilar donya, upacara tradhisi ingkang gayut kaliyan wekdal-wekdal tartamtu kadasta Suran, Saparan, Muludan, Ruwahan, upacara tradhisi ingkang gayut kaliyan prastawa-prastawa tartamtu kadasta labuhan, larungan, bersih dhusun, penganten tebu, suran, jemuahan lan sapanunggalanipun.

B. Gegaran Teori

1. Simbol

Masyarakat jawi kangge nindakaken upacara *tradisional* ngginakaken *simbol* arupi ubarampe utawa sesaji, saben jinis sesaji ingkang dipunginakaken beda-beda saha gadhah makna piyambak-piyambak gumantung jinising upacara *trasisional*ipun. Babagan kasebat dipunanggep minangka lantaran kangge nyuwun dhumateng ingkang maha kuwaos. Supados lelampahan upacara tradhisisaged langkung *afdol*, nyuwun kanthi niat ingkang temen.

wonten salebetipun kamus besar bahasa indonesia simbolis menika saking tembung simbol ateges lambang, saengga simbolisasi inggih menika dados lambang, ndadosaken lambang. Lambang piyambak gadhah teges boten asli tegesipun menapa ingkang dipunmaksud menika boten dipunandharaken kanthi gamblang ananging migunakaken tandha tartamtu lan nuntut supados para pamiarsa menika negesi lambang utawi tandha kasebut.

2. Kabudayan

Tembung kabudayan asalipun saking basa sansekerta *buddhayah*, bentuk jamak saking *buddhi* ingkang tegesipun budi utawi akal. Pramila

kabudayan saged dipuntegesi babagan ingkang gadhah gegayutan kaliyan akal (Koentjaraningrat, 2015:146). Miturut Poerwadarminta (lumantar Moertjipto 1996: 1) Kabudayan menika asiling kagiyatan lan penciptaan batin sarta akal budi manungsa kadasta kapitadosan, kesenian, adat istiadat, lan sapanunggalanipun.

Andharan menika dipunsengkuyung kaliyan pamanggihipun Moertjipto (1996:64) kabudayan piyambak sejatosipun gadhah wos *pola-pola*, *cita-cita*, nilai-nilai, kapitadosan lan sapanunggalanipun ingkang dados pedoman tumrap manungsa kangge menggalih, tumindak, lan makarya wonten ing pagesangan saben dinten.

Miturut ilmu antropologi (lumantar Koentjaraningrat, 2015:144) ngandharaken kabudayan inggih menika sedaya sistem gagasan, tumindak lan asiling karya manungsa ing pagesangan masyarakat ingkang dipundadosaken gadhahanipun dhiri manungsa kanthi sinau.

Saking pangertosan-pangertosan ingnginggil, mila saged dipunpendhet dudutan menawi kabudayan menika asiling cipta manungsa ingkang wujudipun ngemot nilai-nilai, sistem, norma, sarta tumindak ing salebeting bebrayan agung. Kabudayan piyambak minangka warisan luhur ingkang dipunsengkuyung dening masyarakat penyengkuyungipun kanthi cara nyinaoni kabudayan kasebat.

3. Folklor

Miturut Danandjaja (1994:1) folklor menika asalipun saking basa Inggris *folklore* ingkang kadhapak saking kalih tembung inggih menika

folk kaliyan *lore*. *Folk* tegesipun *kolektif* utawi kebersamaan utawi folk saged dipunartosaken sekelompok tiyang ingkang nggadhad ciri-ciri fisik, sosial, sarta kabudayan, saengga saged dipunbedakaken saking kelompok-kelompok sanesipun. Ciri-ciri pengenalan fisik menika antawisipun werni kulit, wujud rikma, pakaryan, basa, pendhidhikan lan agami. Ananging ingkang langkung wigatos inggih menika kelompok kasebat sampun nggadhad tradhisi ingkang sampun turun temurun saengga dipunakui minangka satunggaling kelompok. Wondene tembung *lore* inggih menika tradhisi *folk*, ingkang ateges saperangan kabudayan ingkang dipunwarisaken kanthi turun temurun lumantar lisan utawi lumantar satunggaling tuladha gerak isyarat utawi piranti pambantu panginget-inget (*mnemonic device*). Dados folklor saged dipunartosaken saperangan kabudayan satunggaling *kolektif* ingkang sampun kasebar saha dipunwarisaken turun temuruning antawising *kolektif* kanti tradhisional awujud versi ingkang beda, sae mawi lisan menapadene tuladha gerak isyarat utawi piranti pambantu panginget-inget (*mnemonic device*).

Fungsi folklor upacara tradhisi penganten tebu inggih menika minangka sarana kangge ngrembakakaken budaya tilaraning para leluhur. Awit saking menika dipunkajengaken supados tansah tansah dipunjagi sarta dipunlestantunaken. Folklor ingkang dipunlampahi dening masarakat penyengkuyung upacara tradhisi penganten tebu menika kangge

nindakaken refleksi spiritual inggih menika upacara tradhisi.

4. Upacara Tradhisi

Tradhisi asalipun saking basa Latin *traditio*, tegesipun dipunterosaken. Tradhisi saged dipunartosaken satunggaling babagan ingkang sampun dipunlampahi awit kepungkur saha sampun dados peranganing gesang saking satunggaling kelompok masarakat (Nasution, 2015:82). Perkawis ingkang ndhasari tradhisi wontenipun informasi ingkang dipunturunaken saking generasi setunggal dhateng generasi salajengipun sae awujud lesan utawi seratan, amargi menawi boten dipunturunaken dhateng generasi salajengipun tradhisi saged punah.

Tradhisi ingkang dipungadhahi masarakat ancasiipun supados damel gesangipun manungsa kaya budaya sarta nilai-nilai sejarah. Sasanesipun tradhisi ugi nyiptakaken gesang ingkang harmonis. Miturut pamanggihipun Purwadi (2005: 1) upacara tradhisi salahsatunggaling wujud tilaran kabudayan. Kabudayan menika warisan sosial ingkang namung dipungadhahi dening warga masarakat pendukungipun kanthi cara nyinaoni. Wonten cara utawi mekanisme tertamtu saben masarakat nyinaoni kabudayan ingkang ngemot norma-norma sarta nilai-nilai pagesangan ingkang lumampah ing masarakat. Norma sarta nilai menika wigatos kangge warga masarakat supados lestantun anggenipun gesang.

5. Makna Simbolis

Tembung *symbol* asalipun saking basa Yunani *symbolos* tegesipun

tandha utawi titikan ingkang ngandharaken satunggaling babagan dhumateng tiyang. Herusatoto (2008: 18) ngandharaken definisi simbol, inggih menika satunggaling bab utawi kahanan arupi pengantara *pemahaman satunggaling obyek*. Poerwadarminta (lumantar Herusatoto, 2008: 17) ngartosaken simbol inggih menika satunggaling perkawis kados tandha, lukisan, tetembungan, lan sanesipun ingkang ngandharaken satunggaling babagan sarta ngandhut teges tertamtu.

Manungsa wonten ing pagesangan sabendinten tansah gayut kaliyan simbol-simbol ingkang gadhah gegayutan kaliyan pagesangan sabendinten. Manungsa menika makhluk budaya, budaya manungsa menika awujud simbol, saengga budaya manungsa dipunwarnai kaliyan simbolisme, inggih menika tata pamikiran utawi paham ingkang dados dhasaring dhiri marang simbol utawi lambang (Endraswara, 2006: 172).

Saking andharan ing nginggil, mila saged dipunpendhet dudutan menawi simbol ing salebeting pagesangan sabendinten menika minangka cerminan budaya masarakat Jawa. Upacara tradhisi penganten tebu wonten ing PG Sumberharjo menika boten saged uwal saking simbol-simbol gesanging manungsa dipunwujudaken lumantar sesaji. Sedaya sesaji wonten ing upacara penganten tebu menika gadhah paedah ingkang gayut kaliyan upacara penganten tebu kasebat.

C. Cara Panaliten

Panaliten Upacara Tradhisi penganten tebu ingkang wonten ing

PG Sumberharjo menika kagolong jinising panaliten *kualitatif*. Bodgan lan Taylor (lumantar Moleong, 2012:4) ngandharaken panaliten *kualitatif* minangka prosedur panaliten ingkang ngasilaken data *deskriptif* awujud tembung-tembung ingkang kaserat utawi lesan saking tiyang-tiyang saha tumindak ingkang saged dipunteliti. Dados wonten ing panaliten menika dipuntindakaken kanthi langsung ing papan ingkang badhe dipunteliti kangge ngasilaken data *deskriptif*.

Wonten ing panaliten *kualitatif*, informasi ingkang kapendhet kanthi ngawontenaken panaliten langsung sarta wawan pirembaran utawi wawancara saengga panaliti kedah langsung wonten ing papan panggenan ingkang badhe dipunteliti kangge mendhet data ingkang dipunkajengaken. Panaliten ingkang ngginakaken *kualitatif* menika kanthi pangajab supados saged paring gambaran ingkang cetha ngengingi asal-usul upacara tradhisi penganten tebu, lampahan, makna simbolik saking ubarampe, sarta paedah dipunwontenaken penganten tebu tumrapmasarakat penyengkuyung kanthi saestu.

Pirantosing Panaliten migunakaken *kamera digital, hand phone*, cathetan lapangan lan laptop, caranipun ngempalaken data wonten ing panaliten menika kanthi *pengamatan berperanserta, wawancara lan dokumentasi*. Caranipun nganalisis data ngginakaken analisis data *induktif*, caranipunngesahaken data ngginakaken *triangulasi*. Triangulasi ingkang dipunginakaken inggih

menika *triangulasi sumber* lan *triangulasi metode*.

D. Asiling Panaliten saha Pirembagan

1. Asiling Panaliten

Adhedhasar data monografi Desa Banjarmulya taun 2014, upacara tradhisi penganten tebu menika dipuntindakaken wonten ing Desa Banjarmulya Kecamatan Pemalang Kabupaten Pemalang. Desa Banjarmulya menika kaperang dados 10 RW saha 47 RT. Wonten ing antawisipun Desa Banjarmulya tebihipun saking Pusat Kecamatan Pemalang udakawis 7 km kanthi jarak tempuh udakawis 20 menit.

PG Sumberharjo dipunbangun taun 1912, wiwit saderengipun Indonesia menika mardika. PG Sumberharjo dipunbangun dening Walandi dumugi samenika taksih dipunginakaken, wiwit sakbubaripun Indonesia mardika PG Sumberharjo dados gadhipun Indonesia lajeng dipunginakaken dening masarakat Indonesia, kathah kadadosan-kadadosan kadosta asring wonten kacilakan ing PG Sumberharjo. Saking kathahipun kacilakan ing PG Sumberharjo dadosaken pola pikiring masarakat ingkang nganggep menawi pabrik menika wonten ingkang nunggu utawi wonten makhluk ingkang mbaureksa ing ngriku. Kacilakan utawi kadadosan ganjil ingkang wonten kados dene kesurupan, kegeret mesin giling, dhawah saking mesin ingkang inggil lansapanunggalanipun.

Kadadosan-kadadosan ingkang boten nalar wonten pabrik menika damel para sesepuh saha pimpinan PG Sumberharjo ngempalaken sedaya masarakat,

masarakat tradhisional utawi para sesepuh desa, sarta masarakat saking PG Sumberharjo menika piyambak lenggah sami-sami supados boten asring wonten kacilakan ing PG Sumberharjo. Saking para sesepuh paring pamrayogi supados istilahipun ngawontenaken tasyakuran dedonga sesarengan. Kadadosan-kadadosan ingkang boten nalar wonten pabrik menika damel para sesepuh saha pimpinan PG Sumberharjo ngempalaken sedaya masarakat, masarakat tradhisional utawi para sesepuh desa, sarta masarakat saking PG Sumberharjo menika piyambak lenggah sami-sami supados boten asring wonten kacilakan ing PG Sumberharjo. Saking para sesepuh paring pamrayogi supados istilahipun ngawontenaken tasyakuran dedonga sesarengan.

Para sesepuh lan para karyawan pabrik mufakat menawi ngawontenaken tasyakuran utawi donga sesarengan ingkang saged dados lumampahing giling tebu, ananging wonten salah satunggal tiyang pinter (dhukun) menika paring pamrayogi menawi namung donga menika dereng cepak, dhukun menika sumerep menawi roh walandi menika tetep badhe ganggu dumugi wonten ingkang sami dados tumbal kangge kanca roh walandi menika. Para rawuh menika paring pamrayogi supados damel tiruan manungsa kangge kanca roh walandi menika. Amargi menawi damel salah satunggal kemawon tiruan manungsa (estri menapa jaler kemawon) ngawetani samangke taksih wonten ingkang dipunpendhet dados tumbal, menawi damel tiruan estri samangke jaleripun ingkang dipunpendhet menawi jaler samangke estrinipun

ingkang dipunpendhet. Mula saking menika dipunjangkepi jaler lan estri saengga dados setunggal pasang, menika dipunwujudaken sepasang penganten. Dedunga menika dipunlampahi kanthi lek-lekan setunggal dalu kalajengaken enjingipun ngarakpenganten saha nggiling penganten menika mawi tebu ingkang sampun dipunparingi nama, saengga dipunsebat upacara penganten tebu. Upacara penganten tebu menika ngantos sakmenika taksih lumampah lan saged dipundadosaken salahsatu galing tontonan budaya ing Kabupaten Pemalang.

Upacara tradhisi penganten tebu menika kalampahan nalika badhe giling tebu. Dipunpilih dinten ingkang sae dening para sesepuh ingkang saged petung dinten.

Wontenipun upacara penganten tebu menika dipunsengkuyung kaliyan pemerintah Kecamatan Pemalang ugi dipunsengkuyung dening para warga masarakat seKecamatan Pemalang lan seKecamatan Warureja. Upacara tradhisi penganten tebu dumugi samenika dereng dipunmangertosi wekdal sepisanan kalampahanipun. Wiwit upacara tradhisi penganten tebu menika dipunlampahi sampun boten wonten malih kadadosan aneh utawi kacilakan ing PG Sumberharjo.

Sabibaripun wonten upacara tradhisi penganten tebu boten wonten malih ingkang naminipun kacilakan, sedayanipun slamet. Miturut tiyang ingkang pinter utawi dhukun menawi kita ngawontenaken upacara tradhisi penganten tebu menika para roh Walandi remen. Kanthi cara kita ngawontenaken upacara tradhisi penganten tebu, kita njalin

komunikasi kaliyan roh Walandi, kita ngormati roh Walandi ingkang taksih wonten ing PG Sumberharjo.

Upacara tradhisi penganten tebu boten lumampah kanthi sae tanpa wonten penyengkuyungipun. Pihak ingkang ngawontenaken upacara penganten tebu menika saking karyawan PG Sumberharjo. Para paraga upacara penganten tebu dipunpendhet saking tokoh masarakat lan pegawe pabrik ingkang wonten ing PG Sumberharjo.

Plot paraga menika dipunginakaken kangge mlampah saking timbangan tumuju papan panggenan upacara resmi ing sangajengipun mesin giling PG Sumberharjo. Lampahing paraga tumuju papan upacara menika wiwit tabuh 08.00 WIB. Ancasipun kadamel plot kados ing nginggil supados gampang anggenipun mlampah tumuju papan upacara resmi. Wonten ing lampahan menika dipunbekta boneka penganten, tebu penganten, saha tebu pengiring saben Kecamatan, dene sesajipenganten tebu menika sampun mapan wonten papan ingkang dipuntemtukaken. Wiwit sabibaripun donga wonten ndalu lek-lekan sampun dipunpapanaken wonten papan sesaji penganten tebu inggih wonten jejer timbangan saha papan wonten salebetipun pabrik.

Upacara tradhisi Penganten tebu menika rutin dipunlampahi saben badhe nggiling tebu. Wonten ing wayah menika upacara tradhisi penganten tebu kalampahan ing dinten Rebo ponsurya kaping 3 Juni 2015 dumugi Kemis legi surya kaping 4 Juni 2015.

Prosesi upacara tradhisi penganten tebu menika dipunlampahi

kanthi makarya sesarengan antawisipun para warga masarakat Desa Banjarmulya kaliyan pihak pabrik Sumberharjo. Lampahing upacara tradhisi penganten tebu menika kangge mengeti tumapaking wayah giling tebu amargi musim panen tebu. Awit saking menika saderengipun nglampahi prosesi penganten tebu para warga kaliyan panitia ngawontenaken cecawis-cecawis upacara ingkang sampun karengreng langkung rumiyin.

Papan upacara ingkang dipuncawisaken menika wonten ing timbangan saha mesin giling PG Sumberharjo. Cecawis papan upacara menika kalampahan dinten Rebo pon surya kaping 3 Juni 2015. Cecawis papan panggenan upacara menika antawisipun masang janur saha ngrias papan giling saha papan timbangan dipunlajengaken papan kangge kempal sabibaripun upacara penganten tebu.

2. Pirembagan

a. Ubarampe Upacara Tradhisi Penganten Tebu

Wujuding sesaji penganten tebu menika wonten gangsal tampah, saben tampah menika beda-beda isinipun. Gangsal tampah menika wonten tigang tampah ageng, setunggal tampah tanggung lan setunggal tampah alit saengga cacahipun isi dipunperang dados gangsal tampah.

Tampah pisanan menika migunakaken tampah ingkang ageng isinipun : sate kolang-kaling, pecak ulam lele, sekul liwet, kupat lepet, jadah pasar, pisang gangsal jenis, bodin bakar, godhogan, sega lalab, sekar kenanga lan ampo. Tampah ageng ingkang nomer kalih isinipun :

Wujuding boneka penganten tebu inggih menika saking kayu ingkang dipundamel wujud manungs, boneka ingkang dipunpacak kadosta penganten manungsa. Boneka penganten tebu menika dipunpacak dening Ibu Kris, Ibu Kris menika sampun kadhapuk macaki boneka penganten menika wiwit taun 2000 dumugi samenika. Busana ingkang dipunagem dening boneka penganten tebu menika saben taun beda-beda, wonten ing taun 2015 menika busana ingkang dipunangge boneka penganten tebu menika werni toska. Busana ingkang dipunagem dening kekalih pengantin wernanipun boten pareng sami kaliyan werni busana ingkang dipunagem dening pengiring penganten, amargi menawi sami bakal wonten kadadosan kadasta kesurupan. Busana kebaya penganten putri menika gaya Yogyakarta ananging riasanipun menika gaya Solo.

bubur sumsum, sate keong, sate mendo, sekul kuning lan sekul conthong . Tampah ageng ingkang kaping tiga isinipun : gethuk bodin, wedang jejawut, apem , wedang teh manis, susu kaleng, wedang teh pait, bodin bakar, pisang ijem setunggal cengkeh, kembang telon, wedang kopi pait, roti bakar, pindang teri, dawet, jadah pasar, wedang kopi pait. Sesaji tampah tanggung isinipun : kuluban, bothok tahu tempe, tigan godhog, pethek lan sekul Sesaji tampah alit isinipun : ingkung, lan sesaji ingkang boten wonten ing tampah : kemenyan, degan, ciu, daging maeso sagluntung.

b. Makna Simbolis Sesaji Upacara Tradhisi Penganten Tebu

1. Wewedangan
Wedang teh manis, teh pait, kopi manis, kopi pait lan jejawut wonten ing upacara tradhisi penganten tebu wonten dudutanipun bilih wedang menika minangka pralambang dhateng para leluhur, awit leluhuripun rumiyin remen wewedangan. Kanthi sesandingan kasebut menika kangge nedhahaken raos kurmat saha asih kita dhumateng para leluhur. Saking makna simbolisipun saged dados tuladha kangge kita sedaya.
2. Degan ijem
Degan ijem menika minangka ngormati leluhur kanthi cara nyawisaken toya ingkang asli boten dipundamel.
3. Pisang ijem setunggal cengkeh
Wonten ing tradhisi penganten tebu pisang ijem setunggal cengkeh gadhah wos kanthi pangajab supados tiyang ingkang ndherek ritual sadar kekirangan wonten piyambakipun lan saged bebenah supados saged gadhah ancas kangge sanesipun.
4. Pisang gangsal jinis
Wonten pisang raja, pisang susu, pisang gepok, pisang sepet, saha pisang kluthuk menika mapan dados setunggal jejer wonten setunggal tampah. Ateges kados menapa *stratanipun* tetep manunggal dados setunggal inggih menika ciptaanipun gusti ingkang maha kuwaos.
5. Bodin bakar
Bodin bakar menika mujudaken salah satunggaling sajen dhaharan wonten tradhisi penganten tebu. Bodin bakar wonten tradhisi penganten tebu menika pralambang bilih tiyang menika kedah budhi pekerti ingkang sae. Wonten pagesangan menika tiyang kedah gesang saking wiwutipun boten neka-neka.
6. Bubur abang putih
Bubur abang putih wonten ing sesaji upacara tradhisi penganten tebu menika gadhah simbol bilih pabrik Sumberharjo menika samenika sampun dados gadhahipun Indonesia. Jaman rumiyin pabrik Sumberharjo gadhahipun walandi, ananging wiwit Indonesia mardika menika sampun dados gadhahipun Indonesia.
7. Ciu
Wonten ing sesajen upacara tradhisi penganten tebu ciu pethak menika kalebet omben. Tiyang walandi menika remen ciu pethak, saengga kangge ngormati dhateng roh tiyang walandi ingkang taksih mapan wonten PG Sumberharjo kanthi maringi ciu pethak menika.
8. Roti bakar
Roti bakar menika kalebet dhaharan wonten ssesajen upacara penganten tebu kadasta ciu pethak, roti bakar ugi ingkang dipunremeni tiyang walandi saengga roti bakar menika kangge roh walandi ingkang taksih mapan wonten PG Sumberharjo.
9. Godhogan
Samenika walandi sampun boten njajah Indonesia malih ananging saking bangsa Indonesia paring kasil alam kanthi ikhlas dening para roh Walandi.

10. Tumpeng
Sedaya pagesangan ing donya kita piyambak ingkang milah sae menapa botenipun. Kadasta lelawuhan menika kita ingkang milah badhe ngangge lawuh menapa saben tiyang beda-beda ananging pokokipun inggih sekul sedaya sami.
11. Ingkung panggang pedhes
Sesaji arupiingkung mujudaken raos lila berkurban. Lila kurban menika dipunwujudaken kaliyan wujud ingkung kadamel kaodos patrap pasrah dhateng Gusti. Dene pedhes menika nglambangaken kewantunan.
12. Sekul kuning
Sekul kuning menika lambang saking kemakmuran. Kemakmuran menika supados dipunpanggihi dening warga masarakat ing bebrayan agung.
13. Sekul liwet
Sekul liwet asring dipunmangertosi wujud saking dalan, sekul menika simbol saking sedaya dalan ingkang saged hubungaken antawisipun alam donya manungsa lan alam donya sanesipun.
14. Apem
Sesaji awujud apem menika minangka pralambang pangapura. Pangajabipun ing warsa giling tebu 2015 menika sedaya dosa-dosa dipunpangapura kaliyan Gusti.
15. Kupat lepet
Lepet menika wosipun supados kita saged rumaked kaliyan sedaya manungsa ing donya. Kupat simbol saking pinuwunan supados dipunluwari saking sambikala utawi menapa mawon ingkang ala.
16. Sekul conthong
Gusti Allah menika mapan paling nginggil. Paling inggil kuwasanipun, paling inggil kekiyatanipun, paling inggil jabatanipun, paling inggil bandhanipun lan paling inggil segala-galanipun.
17. Kemenyan
Ngukus utawi mbakar kemenyan menika simbol saking kempalipun para *makhluk ghaib* ingkang nderek paring berkat amargi kukus saking kemenyan menika dipunpitadosi media kangge mbuka lawang alam donya manungsa kaliyan alam donya ruh.
18. Pindang teri
Nuladhani gesangipun iwak teri ingkang grombolan menika ndadosaken gesang ingkang makmur amargi gesang sesarengan, tulung-tinulung menika ingkang dadosaken kemakmuran.
19. Ampo
Ampo wonten sesaji penganten tebu menika isinipun arta satus ingkang kertas. Tembung “satus” menika saking tembung “sat” ateges asat lan “atus” ateges resik (Endraswara, 2003: 199) saengga tembung “satus” simbol menawi kanthi ampo menika manungsa sampun asat lan resik saking dosa.
20. Dawet
Dawet utawi wedang dawet ingkang wonten salebetipun gelas menika simbol saking benih kekalih penganten ingkang samangke dados lare, wedang dipunwontenaken ing sesaji

penganten tebu seimbol pandongan para warga kangge kekalih penganten supados enggal-enggal pikantuk putra.

21. Sekar kenanga

Sekar ingkang kaginakaken kangge simbol pangeling-eling kabudayan luhur supados lare-lare samangke boten kesupen kaliyan tradhisi penganten tebu lan sami nglestantunaken upacara tradhisi penganten tebu.

22. Kembang telon

Kembang telon ingkang wonten salebeting sesaji penganten tebu inggih menika wonten sekar mawar, sekar melati, lan sekar kantil ingkang dipundadosaken setunggal. Telon saking tembung telu kanthi pangarep-arep supados kasil tigang kasampurnan lan kamulyan gesang utawi asring dipunsebut tri tunggal jaya sampurna inggih menika sugih bandha, sugih ngelmu, lan sugih kuasa.

23. Sate

Sate wonten salebeting sesaji tradhisi penganten tebu menika simbol saking manunggaling jiwa raga lan sukma.

E. Panutup

Adhedhasar asiling panaliten ingkang sampun dipuntindakaken babagan upacara tradhisi-penganten tebu wonten ing PG Sumberharjo, saged dipunpendhet dudutanipun kados ing ngandhap menika.

1. Upacara tradhisi penganten tebu dipunadani wonten ing timbangan PG Sumberharjo lan gilingan PG Sumberharjo.
2. PG Sumberharjo dipunbangun taun 1912, wiwit saderengipun

Indonesia menika mardika. PG Sumberharjo dipunbangun dening Walandi dumugi samenika taksih dipunginakaken, wiwit sakbibaripun Indonesia mardika PG Sumberharjo dados gadhahipun Indonesia lajeng dipunginakaken dening masarakat Indonesia kathah kadadosan-kadadosan ingkang mewedi utawi asring wonten kecelakaan ing PG Sumberharjo. PG Sumberharjo menika dados papan ingkang wingit. Saking kathahipun kacilakan ing PG Sumberharjo dadosaken pola pikiring masarakat ingkang nganggep menawi pabrik menika wonten ingkang nunggu utawi wonten makhluk ingkang mbaureksa ing ngriku. Kacilakan utawi kadadosan ganjil ingkang wonten kados dene kesurupan, kegeret mesin giling, dhawah saking mesin ingkang inggil lan seda. Kadadosan-kadadosan ingkang boten nalar wonten pabrik menika damel para sesepuh saha pimpinan PG Sumberharjo ngempalaken sedaya masarakat, masarakat tradhisional utawi para sesepuh desa, sarta masarakat saking PG Sumberharjo menika piyambak lenggah sami-sami supados boten asring wonten kacilakann ing PG Sumberharjo. Saking para sesepuh paring pamrayogi supados istilahipun ngawontenaken tasyakuran dedonga sesarengan minangka sarana pinuwunan keslametan, katentraman,lan kawilujengan.

3. Upacara tradhisi-penganten tebu menika dipunwontenaken saben badhe giling tebu. Wonten ing

warsa taun 2015 menika upacara penganten tebu kalampahan ing dinten Rebo pon surya kaping 3 Juni 2015 dumugi dinten Kemis Legi surya kaping 4 Juni 2015. Lampahing upacara penganten tebu menika wonten mapinten-pinten kagiyatan. Kagiyatan-kagiyatan upacara penganten menika wonten cecawis upacara penganten tebu ngantos dumugi upacara l'penganten tebu. Cecawis menika wujudipun rapat panitia, cecawis sesaji, cecawis papan panggenan, saha cecawis boneka penganten tebu. Dene lampahan saking upacara penganten wonten metik tebu, ndalu lek-lekan, arak-arakan kalajengaken prosesi upacara resmiing wekdal enjing dumugi siyang lan kapungkasan lungguh lan dhahar sesarengan wonten salebetipun pabrik.

4. Sesaji wonten ing upacara tradhisi penganten tebu cacahipun wonten gangsal tampah, tampah pisanan menika migunakaken tampah ingkang ageng isinipun : sate kolang-kaling, pecak ulam lele, sekul liwet, kupat lepet, jadah pasar, pisang gangsal jenis, bodin bakar, godhogan, sega lalab, sekar kenanga lan ampo. Tampah ageng ingkang nomer kalih isinipun : bubur sumsum, sate keong, sate mendo, sekul kuning lan sekul conthong . Tampah ageng ingkang kaping tiga isinipun : gethuk bodin, wedang jejawut, apem , wedang teh manis, susu kaleng, wedang teh pait, bodin bakar, pisang ijem setunggal cengkeh, kembang telon, wedang kopi pait, roti bakar, pindang teri, dawet, jadah

pasar, wedang kopi pait. Sesaji tampah tanggung isinipun : kuluban, bothok tahu tempe, tigan godhog, pethek lan sekul Sesaji tampah alit isinipun : ingkung, lan sesaji ingkang boten wonten ing tampah : kemenyan, degan, ciu, daging maeso sagluntung.

5. Ancas saking dipunwontenaken upacara tradhisi penganten tebu Upacara tradhisi penganten tebu inggih menika :
 - a. minangka tradhisi ingkang sampun dipunlampahi kanthi turun temurun dening warga PG Sumberharjo. Upacara tradhisi penganten tebu menika mujudaken roas syukur dumateng Gusti ingkang Maha Asih ingkang sampun paring lindungan tumrap sedaya warga masarakat PG Sumberharjo mliginipun lan warga Pemalang umumipun.
 - b. Upacara tradhisi penganten tebu ingkang lumampah wonten ing PG Sumberharjo menika boten saged uwal saking kapitadosan masarakat penyengkuyung. Kapitadosan menika wonten sesambetanipun kaliyan makhluk ghaib ingkang mbaureksa ing pabrik. Paedah spiritual wonten ing upacara tradhisi penganten tebu menika gegayutan kaliyan manembahing manungsa dumateng Gusti lumantar berkahipun para leluhur. Katitik wonten ing upacara tradhisi penganten tebu menika wonten donga sesarengan supados boten

diganggu dening roh Walandi.

Lampahing upacara penganten tebu menika minangka sarana pinuwunan kslametan, kesehatan, ketentreman, kemakmuran tumrap gesangipun warga penyengkuyung saha warga PG Sumberharjo piyambak.

- c. Upacara tradhisi penganten tebu minangka agenda rutin taunan saking PG Sumberharjo. Upacara tradhisi penganten tebu menika kanyata paring sumbang sih ingkang sae tumrap warga masarakat sakiwa tengenipun PG Sumberharjo. Kathah para warga ingkang sadean ing sakitaring PG Sumberharjo. Wiwit saderengipun upacara tradhisi penganten tebu kawiwitan, para warga ingkang sadean langkung kathah.

Adatipun namung warung-warung lan kios-kios ingkang sampun wonten ing sakitaring PG Sumberharjo ingkang nyade daganganipun Kanthi wontenipun upacara penganten tebu menika kathah warga saking sajabaning wewengkon ingkang nyobi ngalab berkah saking wontenipun upacara penganten tebu.

Endraswara, Suwardi. 2006. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.

_____. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra Lisan*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.

Herusatoto, Budiono. 2008. *Simbolisme Jawa*. Yogyakarta: Ombak.

Koentjaraningrat. 2015. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta : Rineka Cipta.

Moertjipto, dkk. 1996/1997. *Wujud, Arti dan Fungsi Puncak-puncak Kebudayaan Lama dan Asli Bagi Masyarakat Pendukungnya*. Yogyakarta : Departemen pendidikan dan kebudayaan.

Moleong, Lexy. 2012. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung : PT remaja Rosdakarya.

Nasution, Muhammad Syukri, dkk. 2015. *Ilmu Sosial Budaya Dasar*. Jakarta : PT. Raja Grafindo Persada.

Poerwadarminta. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia : J.B. Wolters.

Purwadi. 2005. *Upacara Tradhisional Jawa*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar.

KAPUSTAKAN

Danandjaja, James. 1994. *Folklor Indonesia Ilmu Gosip Dongeng dan Lain-lain*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.